

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартална 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

III. рік. Ч. 49.

Відень, 30 липня 1916.

Ч. 109.

Просимо відновити передплату, инакше безумовно здержимо висилку часописи.

Українство як самостійне й природне явище.*

Московське громадянство загалом дуже мало познайомлене з українським рухом, з українським життям в його минулім і теперішнім. Не бракує, правда, видань, що мають на цілі ввести московського читача в сю область, і не можна сказати, щоб отсі видання не були поширені. Пятый рік у Москві виходить при участі багатьох видатних українознавців і публіцистів місячник „Украинская Жизнь“, який має на цілі інформувати московське громадянство про українські інтереси й українське життя. Невелика, але дуже змістовна книга „Українській Вопрос“, складена співробітниками сього журналу, вийшла в світ у 1914 р., а за рік стало потрібне нове видання. Є загальні курси української історії, історії української літератури; недовго перед війною почала була виходити збірна праця, що мала на меті дати можливо повний образ українського життя — „Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ“ (встиг вийти лише I том в 1914 р.). Та, очевидно, розширення сих видань обмежувало ся шаром людей, що з того чи иншого приводу зацікавили ся українським питанням, а в широкі круги інтелігенції відомости про нього доходили, розумієть ся, дуже поволі. Про се доводить ся дуже часто переконувати ся, й слухаючи й читаючи те, що пишеть ся про український рух.

Я вже не говорю про безсоромну праву пресу, цілком байдужу не тільки до правди, а й до звичайної правдоподібности; нема чого дивувати ся, коли на її шпальтах зустрічаємо винаходи на зразок того, що „українське плем'я вигадали Мілюков і його підпомошники“ („Кубанскія Областныя Вѣдомости“), „утворив ідіотичну українську граматику недотепний і злісний професор Грушевський“ („Голосъ Руси“), „винайшов історію України“ прославлений сею пресою емігрант Меленевський („Колоколь“) і т. и. В січневій книжці „Украинской Жизни“ з біжучого року любителі справдішньо-російського гумору можуть найти пишний добір подібних цвітів (в статі

„Украинство въ призмѣ реакціонной мысли“). Але й серед людей, настроєних зовсім нелюдозненависно, ні в яким разі не ворожих національному самоозначенню недержавних народностей Росії, і в органах преси, що відбивають їх настрої, часто можна стрінутися з різними непорозуміннями щодо українства, котрі, оскільки не живлять ся якимись рефлексами чорносотенних спліток про нього, можуть пояснювати ся лишень недостатчею знайомости з українським рухом і його минулим. І серед шойно згаданих кругів часто-густо можна стрінутися представлення про українство як про явище занесене, нав'язане з боку, штучно виплекане — або за границею, тим умисним захистом, який буцім-то давав українству австрійський уряд з політичних виглядів, або в своїх домашніх гуртках романтиків української національности, мрійників, що себе загипнотизували й инших гипнотизують своїми ідеями сотворення самостійної української культури й національности; часто чуєть ся категоричні запевнення, що українство — явище, яке не має коріння в минулім, дуже новітнє, мало не вчорашнє, чуже давньому українському життю, давнім поколінням „Малоросів“ російської інтелігенції. В рамках газетної статі я, розумієть ся, не можу розводити ся на сю тему; хто хоче, може звернути ся по докладні відомости хочаб до вищезгаданих загальнодоступних видань і тих указівок на спеціальнішу літературу, які в них містять ся.

Ще вкінці XVI в. бачимо в західній Україні національне відродження, яке вважало за першу й конечну умову успішної боротьби з католицтвом, що наступало, й спольщенням звернути ся до народної мови. Літературне уживання живої сучасної мови після того не переривало ся в українських кругах, тим часом як стара книжна мова завмирала. І в східній Україні літературна творчість, особливо поетична, все рішучійше звертаєть ся до чистої народної мови. Продукти сеї літературної творчости довго не з'являли ся в друку, бо місцеві друкарні, виключно духовні, знаходили ся під вражінням грізного Петрового указу, що забороняв уживання в їх виданнях якого будь „особливого наріччя“ в порівнанні з церковними книгами московського друку. Перший твір у чистій народній мові вийшов

* Статя проф. Грушевського була надрукована в ч. 156 „Рѣчи“ з 9 (22) червня біжучого року під заг. „Нѣсколько словъ объ украинствѣ“. В перекладі ми дозволили собі змінити заголовок на инший, який більше відповідає змістови й відразу на нього вказує читачам.

Ред.

у Петербурзі, 1792 р., — се була „Пісня чорноморського войскового атамана Антона Головатого“ (Ей, годі нам журити ся, пора перестати, дїждали ся від царичі за службу заплати“), а шість років опісля в Петербурзі-ж була надрукована славетня „Енеїда“ Котляревського, від котрої рахуєть ся початок нової української літератури.

Новий український театр, що починає розвивати ся на полтавських поміщицьких виставах другого десятиліття XIX в. (з нес сього репертуару декотрі вдержали ся на сцені й до нашого часу — комедії Котляревського й Гоголя — батька), за свого попередника мав щільну українську драму XVII—XVIII в. Поетичні переклади з чужих літератур на народню українську мову (область уважана для неї за заборонену в пізнійшій цензурній практиці) відкривають ся в 20—30 рр. XIX віку чудовими перекладами Гулака-Артемовського, професора й ректора харківського університету. Популярна література для народу в народній мові (також заборонена згодом область для українського слова) починає свою історію „Листами до любезних земляків“ харківського поміщика Квітки, які появили ся в 1838 р., хоча ширший розвиток сеї літератури припадає аж на добу еманципації, в 1861—62 рр.

Першу граматику народньої української мови склав у перших роках XIX в. Ад. Павловський; в початку 1805 р. подав він її на розгляд російської Академії Наук, а в 1818 р. появилася вона друком. На сей час (кінець другого десятиліття) припадають і перші дебати, що продовжують ся опісля в 1820-х і 1830-х роках, на тему про окремішність та самостійність української мови, про здатність її до літературного оброблення й взагалі про літературну її будучність; в обороні її стародавности й культурної вартости виступали між иншим перші слависти — Бодяньський і Срезневський. Срезневський у відкритім листі під заголовком „Взглядъ на памятники украинской народной словесности“ (1834 р.) вважав зайвим доводити, що „українська мова (або як любо иншим називати її «малоросійська») є окрема мова, а не нарече московської або польської мови, як дехто доводив“; „багато людей певні — додає він, — що ся мова одна з найбагатших славянських мов, — й бувши ще невироблена, може вже зрівняти ся з мовами виробленими щодо гнучкості й синтаксичного багатства, мова поетична, музикальна, артистична“. Сі питання зрештою були в тім часі зовсім позбавлені пізнішого загострення й полеміка не відзначала ся гарячковістю задля відсутности офіційних утисків українського слова (не було їх, можна сказати, до самого 1863 р.) й задля доброзичливого загалом відношення московського громадянства до українських літературних спроб та інтересів.

Величезна більшість тодішньої української інтелігенції була цілком вдоволена з такого стану річей, коли на лоні російського життя й культури скромно й нестиснено дзюркотів струмочок їх рідного слова й творчости; і вона спокійно плила за течією, в тій певности, що дозрівачі змагання їх місцевої культури не стринуть перепон для свого здійснення. Опозиційний елемент в українських виступах сього часу дуже слабкий, навпаки, — переважають ноти консервативні. Різкі вискоки Белінського проти українства в 1840-х роках в значній мірі пояснюють ся тим, що йому воно видавало ся відміною реакційної офіційної народности, течією анти-поступовою, він судив по тим елементам правого українства, з якими йому доводило ся стрічати ся в петербурзькій журналістиці, й перечив його коштовний народницький зміст. Його уваги не

звернув сенс і значінне й того радикального українства, що висувало гасла перебудови соціального й політичного ладу й формувало ся в тім самім часі в знаменитім „Кирило-Методіївським Брацтві“ 1846 р., яке згуртувало в собі найвизначніших представників української творчости й наукової думки (Шевченко, Куліш, Костомарів, Гулак) й швидко здобуло вплив серед українського громадянства. Від нього веде свою історію пізніше поступове й радикальне українство, та сторонньому окови, видко, не легко було вгадати його значінне в сих початкових стадіях. Кирило-методіївські братчики, як відомо, жорстокою ціною заплатили за свої радикальні пляни; та доба реформ принесла надію поступовим українським елементам на здійсненне їх демократичних, народницьких сподівань у загальнім поступовім розвитку народнього життя. Питанне про культурну ролю української мови видавало ся їм порішенням твердо й понад усякий сумнів по появі на зміну старим корифеям 1840-х років нового сузір'я блискучих імен (з Марком Вовчком на чолі). Куліш уважав, так мовити, за обовязок довершити будову літературного оброблення українського слова зразками наукової української прози в своїх оглядах історії українського письменства й історії України від найдавніших часів („Історія України од давніших часів“ 1861 року); Костомарів постарав ся дати історичне уґрунтування українства в своїх знаменитих „Двухъ русскихъ народностяхъ“ (1861 р.). До сього-ж часу відносить ся й переклад на українську народню мову евангелія, який зладив й подав на розгляд Синоду 1860 р. Ф. Морачевський, інспектор ніжинського ліцею (людина, до речі сказавши, дуже правого й офіційного напрямку). (Сей переклад видав Синод щойно в останніх роках; инший переклад, зроблений Кулішем, побачив світ скорше, але за кордоном, у виданню Бритійського Біблійного Товариства).

Та особливо цікавило ся українське громадянство в сих роках питанням української народньої школи, в звязку з увільненням селян, — явище цілком зрозуміле при яскравім, сильно висловленім народницьким характері, якого щораз більше набирал український рух. Питанне народньої мови гаряче дискутувало ся, знаходило живий спочутливий відгос і в чисто-педагогічних і в офіційних кругах (голос члена вченого комітету міністерства народньої освіти Весселя про необхідність початкової науки в українській мові в „Учителѣ“ 1861 р., ухвали педагогічних рад гімназій київської шкільної округи в тімже дусу, і т. и.); підприймали ся проби навчання українською мовою на практиці, й не тільки приватними особами, — в сім напрямі деякі кроки поробила й київська шкільна округа за кураторства М. Пирогова. Катков у своїх виданнях збирав гроші на друк українських підручників. Видатніші представники української літератури — Костомарів, Куліш, Шевченко й багато инших зайняли ся складанням серії таких початкових підручників.

Взагалі і в сім часі — на передодні славетного валуєвського циркуляру — не відчувало ся якогось упередження супротив українського руху не лише серед громадянства, а й в урядових кругах. Маніфест 19 лютого й „Положеніе о крестьянахъ“ канцелярія Державної Ради задумувала випустити для людности українських губерній в українській мові й переклад їх, доручений Кулішеви, прийнято і почато друкувати в державній друкарні, але згодом справа загальмувала ся суперечками про термінологію. Декотрі з губернаторів українських губерній в сих роках оголошували свої поучення селя-

нам в українськiм текстi. Питання народньої української мови було таке близьке до здійснення, що вже надруковано було казенне видання українських байок Глібова для шкільного вжитку. Як відомо, міністерство народньої освіти й опісля протестувало проти проскрипції українського слова, яку проголосив Валуєв (1863 р.). Але кінець-кінців таки взяло верх валуєвське „не было, нѣтъ и быть не можетъ особеннаго малоросійскаго языка“ й політика репресій.

На сiм я спiniaю ся в своїм звiдомленнi, щоб сконстатувати те, що дуже часто занедбуєть ся в міркуваннях про український рух.

Українство не є витвором новітнього походження, — вже півстоліття тому, перед валуєвськими репресіями, розвинуло ся воно в цілій повні, виявивши себе зовсім виразно в літературній творчості й практичній думці, в теоретичних угрунтуваннях, історичних і політично-соціальних, у течіях консервативних, ліберальних і радикальних. Розумієть ся, незмінним воно не лишало ся; найбільш помітним явищем було завмираннє правого українства.

По тiм, як українство попало в неласку у властей і зробило ся явищем забороненим, приводом до переслідувань і репресій, праві Українці мусіли або відійти від українства, або перейти в ряди опозиції до сього курсу, який не допускав ні правого, ні лівого українства й однаково засуджував на смерть і те й друге. Завдяки сьому українство набрало характеру однороднішого, без домішок, демократичнішого й безумовно поступового, який має й досі. Але під національним оглядом його основи, вихідні моменти, національні гасла zostали ся по суті тіж самі, що їх висунули старі покоління українських діячів; тяжко вказати в дальшiм часі щось, що не мало-б глибокого коріння в сiм раннiм періоді, в 1840—60 рр. і навіть у ще вчасніших стадіях українського руху.

Українство виникло й розвинуло ся в самiй середині українського життя, головним чином у поміщицьких і духовних шарах лівобережної „Малоросії“ і „Слобідської України“ (два найталановитіші „правобережні“ представники сеї доби Гулак-Артемівський і Шевченко були духовими вихованцями теж лівобережних гуртків — перший харківського, другий — петербурзького). В сiм середовищі, в сiй добі — в першій половині ХІХ в. неможливо припустити ніяких спеціальних сторонніх впливів: те, що доходило сюди, доходило крізь призму російського життя й культури.

Української еміграції не існувало. Галичина, котрій часом надаєть ся великий, перебільшений вплив на розвиток українства, в сiм часі не грала ще жадної ролі, вона сама шла позаду українського руху в Росії (та й пізнійше, в 1880—90 рр., сказавши до речі, на українстві Росії відбивав ся не стільки галицький рух яко такий, скільки діяльність на галицькiм ґрунті, в галицьких органах, російських Українців, що користали з можливостей конституційної Галичини, котрих їм відмовляв аж до останнього десятиліття доконституційний режим Росії).

Нема ніякої змоги звести зародженнє й розвиток українства на впливи якого-будь пануючого гуртка, органу, індивідуальности. Воно розвивало ся поволі, на величезних просторах, гуртками й одиницями, що йшли часто-густо в ростіч, необ'єднані дуже часто ні спільною організацією, ні керуючими органами преси. Адже української преси в Росії сливе не було аж до остатнього десятиліття — з виїмкою петербурзької „Основи“ 1861—62 рр. Дуже часто діяльність поодиноких робітників на шляху українського слова або українського життя йшла так ізольовано, що результати її були майже непомітні на поверхні життя. Самий склад сих робітників, сеї української інтелігенції, що творили українство й становили осередок для його поширення, був незвичайно сорокатиї. Від кріпосного маляря Шевченка до аристократичної родини кн. Рєпніних, від професорських гуртків Харкова й Київа до вчителів по глухих кутках, від запеклих кріпосників до перейнятих західно-європейськими ідеями вільнодумців — дистанція величезна. Й коли кінець-кінців ся пестрява робота не розпоршилася ся, а навпаки скристалізувала ся у щось дуже виразне й суцільне, перейняте єдністю думки й чуття, то було се наслідком впливу тих стихійних сил, що її викликали, наслідком невикоріненого привязання до свого краю й народу, власти минулого — історичних і культурних традицій, і сучасного — економічних і соціальних умов, серед котрих жив український народ.

Ніякий сторонній вплив не міг би досягнути таких наслідків, — та й не було його. Загальні течії європейської думки, що в рівній мірі захоплювали й московське й українське громадянство, могли допомагати пізнанню й виясненню того, що дали згадані умови, — але, розумієть ся, не могли сотворити того, чого не було.

М. Грушевський.

Уступленнє Сазонова.

Один з найгірших духів, котрі довели до того, що Росія почала війну, російський міністер заграничних справ Сазонов зник з поверхні політичного життя. Як причину його уступлення оповіщено офіційно тяжку нервову хворобу, яка тяжко ушкодила зір і слух міністра. Та страшна катастрофа, на край якої привела Росію політика Сазонова й подібних йому, могла, розумієть ся, вплинути на нерви навіть увільненого від політичної відповідальности й позбавленого почуття моральної відповідальности російського міністра. Але у всякiм разі фіктивна чи справжня хвороба Сазонова помогла йому вийти з дуже тяжкої ситуації. Положеннє Сазонова зробило ся фактично неможливим уже після дипломатичної поразки почвірного порозуміння, а в першій мірі Росії, на Балкані, що виявила ся в приєд-

нанню Болгарії до центральних держав і зміцненню грецької та румунської нейтральности.

Яким непевним було положеннє Сазонова, видно хочби з того, що головні органи російської націоналістичної преси „Новое Время“, „Утро Росії“ й інші давно вже провадили проти нього гостру кампанію. Програма лібералів щодо заграничної політики, хоч і сходила ся в деякій мірі з програмою Сазонова, але поважно піддержувати його вони не могли не лише через власну слабкість, а й через те, що дуже охоче бачили-б на його місці свого власного провідника — Мілюкова. Міцнішою опорою російської реакції ніж Щєтловітов, Горемікін та інші, яких правительство жертвувало громадянству, не був також і Сазонов. Отже причини того, що Сазонов так довго був провідником ро-

сійської заграничної політики, треба шукати не в Росії, а за границею. Людиною з сильною волею та яскраво означеним політичним світоглядом Сазонов ніколи не був і Англія та Франція бачили в нім найліпше знаряддя для використання в своїх цілях російського націоналістично-імперіалістичного божевілля.

Правда, в останніх часах і в кругах найбільш запаморочених войовничим націоналізмом почався протест проти повільного, але невпинного поневолення Росії союзниками. Навіть „Новое Время“, близькі відносини якого до англійських капіталістів є відомою тайною дуже багатьом, почало голосити про небезпеку економічного поневолення Росії Англією й небезпеку для розвитку господарства Росії від будучої конкуренції Канади на європейському ринку. Але все-ж залежність Росії від її західноєвропейських союзників така велика, що без згоди Лондону й Парижу Сазонова не можна було-б усунути. Невідомо, чи заключення російсько-японського союзу без безпосередньої участі Англії, чи якісь інші причини крім того розгнівали закордонних покровителів Сазонова, в усякім разі він уступив за їх згодою. В особі Сазонова уступив не лише російський міністер, а й міністер цілого почвірного порозуміння.

Уступлення Сазонова свідчить у всякім разі про те, що йому не повела ся в останній часі ніодна з дипломатичних акцій, яка могла-б зміцнити його становище. А уступлення Сазонова може бути жертвою не лише деяких кругів для російського громадянства, а й для сусідів Росії, Румунії та Швеції, неутральність яких російське правительство в останній часі нарушувало без перестанку найбрутальнішим способом.

До уступлення Сазонова міг у значній мірі причинити ся й дотеперішній нещасливий перебіг офензиви Росії та її західноєвропейських союзників, що може є одною з останніх спроб змінити мілітарну ситуацію на користь почвірного порозуміння. Сазонов є одним з небагатьох дипломатичних ініціаторів європейської війни, яким пощастило вдержати ся майже до кінця її другого року; недавно ще він з великою упертістю балакав про неминучість приєднання Галичини до Росії та знищення „пруського мілітаризму“. Тепер сей представник заборчих плянів почвірного порозуміння мусів уступити й се може бути одною з ознак того, що й свої хижацькі пляни признали Росія та її союзники неможливими до переведення. Противники центральних держав мусять, розумієть ся, кінчити війну не на тих засадах, на

яких вони почали її, отже й потребують для її скінчення не тих людей, які почали війну. Уступлення Сазонова є в міжнародній політиці в усякім разі ступнем до миру.

Для оцінки уступлення Сазонова з точки погляду російської внутрішньої політики треба зважити ту обставину, що разом з призначенням голови кабінету Штюрмера на посаду міністра заграничних справ міністром внутрішніх справ правительство призначило реакційного Хвостова. Теперішні зміни в кабінеті міністрів являють ся після розв'язання Думи й уступлення міністра хліборобства — Наумова послідовним кроком по шляху зміцнення російської реакції. Призначення голови кабінету на посаду міністра заграничних справ є для Росії досить незвичайною подією, яка показує, що правительство центр ваги державних справ переносить тепер на заграничну політику та готуєть ся тут до рішучих кроків на сім терені. Сими кроками не мусять бути безпосереднє навязання мирних переговорів з центральними державами, але можна думати, що Штюрмера вибрано для провадження сих переговорів у найближшій чи недалекій часі. А разом з тим зміцнення реакції в Росії показує недвозначно, що правительство, яке провадило війну при діяльній підпомозі ліберальних кругів російського громадянства, хоче провадити мирні переговори на власну руку. Правда, правительство не раз уже відкидало лібералів у часі війни й вони все як побиті пси повертали ся після першого ласкавого поклику правительства назад, але все-ж ледви чи російське правительство зважило ся-б тепер таким брутальним способом поводити ся з громадянством, коли воно сподівало ся довший час продовжувати війну.

Сучасне зміцнення російської реакції Україні й інші поневолені нації Росії можуть стрінути спокійно: воно може так само мало погіршити їх становище, як мало поліпшила його недовга перемога лібералів по уступленню кабінету Горемікіна. В національній, а спеціально українським питанням російські ліберали мало чим різнять ся від реакціонерів. У всякім разі Україні можуть мати хоч моральне задоволення з того, що Сазонов, який назвав розвиток українського руху одною з причин світової війни й бачив розв'язку українського питання в здавленню українського народу не лише в межах Росії, а й в Галичині та на Буковині, уступив знеславлений в тім часі, коли українське питання знаходиться ще далеко від його розв'язки в сазонівським дусі.

М. Троцький.

Розгін Думи.

Помічник міністра граф А. Бобрінський заявив співробітникам „Биржевих Відомостей“, що розв'язуючи Думу, правительство йде назустріч переважній більшості її членів. Ся заява представника правительства є, розумієть ся, злостним глузуванням з народнього представництва. Розгону Думи бажали собі лише крайні праві типу Маркова II. Збори провідників думських партій висловили ся рішучо проти завчасного розв'язання Думи, а голова Думи, Родзянко, офіційно заявив предсідателеви ради міністрів, що Державна Дума має досить матеріалу до роботи принаймні до 15 серпня. Проти розв'язання Думи протестувала одноголосно й поступова преса. Напр. „Русскія Відомости“ писали перед розгоном Думи: „Державна Дума не повинна пасивно ставити ся

до рішення правительства розв'язати її. Треба сподівати ся, що Дума через свої признані законом органи зробить відповідні кроки перед правительством, аби думської сесії не перервано завчасно; се впливає з пекучости тих обов'язків, які взяла на себе думська більшість перед населенням. У часі світової війни й великих подій держава має право сподівати ся, що їй полишать ту частину впливу, якою вона може користати через Думу“. Але Дума була слаба, щоб ставити якийсь поважний опір правительству, та її розв'язано 20 червня ст. ст.

Населенню не дала остання сесія Державної Думи фактично нічого; сього не можуть заперечити й найзавзятіші оборонці націоналістичної думської більшості. Напр. „Новое

Время“ пише: „Сесія скінчила ся, але назвати її скінченою в змислі закінчення якоїсь програми згори зазначених праць ні в яким разі не можна. З важних законопроектів своєї сесії Державна Дума розглянула цілком лише законопроект про рівноправність селян і то лише в першій читанню, а його редагування безперечно потребувало ще дальшого обговорення. Не судило ся перетворити ся в тверді норми закону й другому важному законопроектові про відповідальність урядників, який уже прийняла Державна Рада, але він потребував ще згоди обох палат. Непереведеним лишив ся і законопроект про земельну реформу.“

А подібним способом висловлюють ся про Державну Думу й „Биржевыя Відомости“, констатуючи разом з тим і тяжку поразку поступового блоку: „Невиконання чергових завдань робить сесію Державної Думи відтятою. Сходячи з кону, Дума має в своїм „активі“ законопроект про селянську рівноправність, але в своїм „пасиві“ загальну політичну бездіяльність, яка накладає сірий колір на її цілу діяльність. Дума нічим не заімпонувала громадянству та в сій винуватий поступовий блок, котрий, здасть ся, і сам почуває себе ніяково на зайнятій ним диригентським місці.“

Про те, що „пасив“ думської сесії безмірно більший від її активу, не може бути двох думок. Поразка Думи не збільшила ся через фактичне розбиття поступового блоку в справі „боротьби з німецькою навалою“, коли значна частина конституційних демократів голосувала проти негайности протинімецького законопроекту.

Безпосередньою причиною розв'язання Думи було не так переведення законопроекту про селянську рівноправність з поправками, в високій мірі неприємними для уряду, як та агітація проти правительства, яку розвинули поступові партії в часі обговорення селянського законопроекту. Дебати про правове упослідження селян дали думським промовцям нагоду зазначити, що в Росії позбавлені найбільш елементарних людських прав і інші стани російського громадянства, а навіть цілі багатоміліонові нації. Керенський, Аджемов, Янушкевич та інші нагадали Думі, що в Росії живуть Українці, магомедане, Литовці, Жиди і т. д., позбавлені всіх національних прав і через те ворожі Росії. Провадити агітацію такого роду, а особливо домагати ся негайного ро-

зв'язання національного питання правительством, розумієть ся, не могло й розв'язало Думу до осені.

Розгін Думи в першій мірі показав квалітет і безсилля поступового блоку, який не зміг ставити поважного опору правительству; але з другого боку показав, що в Росії на зміну поступового блоку, який, тягнучи ся в хвості правительства, ні до чого більшого від словесних протестів не здатний, виростає в народніх масах нова молода опозиція, яка при сприяючих умовах може скинути не лише реакційний уряд, а й готовий йому до послуг поступовий блок. Зріст російської реакції, яка знайшла свій вислів між иншим і в розгоні Думи, викликає й постійний зріст опозиційно-революційного настрою в державі. Масові арешти в багатьох містах України та Росії, в Харкові, Полтаві, Катеринодарі, Саратові, Томську і ин. показують, що рух у народі зростає, а в деяких місцях, як напр. в околицях Катеринодара серед кубанських козаків досяг розмірів революційних розрухів. Про зріст опозиції свідчать також і безупинні переслідування преси. Одні з часописей, як напр. харківське „Начало“, цілком закрито, інші знов, як „День“, з їх цілим змістом поставлені під догляд попередньої цензури. Решта поступових часописей стогне під ярмом військової та звичайної цензури й біліє від плям наслідком конфіскації. А реакція в Росії не зменшуєть ся, тільки зростає.

Майже цілий рік готувало ся російське правительство при діяльній допомозі Думи, союзів міст і земств, воєнно-промислових комітетів та инших громадських організацій до офензиви. Ся офензива коштувала Росію страшні втрати в людях і принесла їй невеличкі успіхи на Волині та в Буковині, які не повернули Росії й десятої частини, втраченої нею території. Але й сих „успіхів“ було для правительства досить, щоб „подякувати“ громадянству за допомогу, перервати сесію Думи та зміцнити реакційний курс. Останні події суспільно-політичного життя Росії найліпше показують, які мильні твердження Плеханова й подібних йому соціалістів, котрі гадають, що перемога Росії може причинити ся до її демократизації. Ми навідворіт гадаємо, що лише рішуче побиття Росії та викликане ним повстання громадянства проти правительства може завести демократичний лад у російській вязниці народів. А теперішня офензива Росії дуже мало подібна до перемоги.

М. Троцький.

Грузини.*

Побіч інших народів й племен, що заселяють Кавказ, а то побіч Татарів, Вірмен, Чеченців, Осетин, Дагестанців Інгушів, Кабардинців — Грузини творять найчисленніший і найкультурніший, з найбільшою історією та традицією народ. Вони заселяють центральні й полуднево-західні частини Кавказу, губернії Тифліс, Кутаїс, Сухум і Батум, далі половину губерній Карс і Закаталі — відповідно до адміністративного поділу офіційної Росії. Це їх історична й модерна область, яку мають від непроглядних часів у своїм посіданню та яку оружжєм обороняють від початку своєї історії.

Грузинів небагато, — всього три мільйони. З цього числа припадає два й пів мільйона на християн, решта на мусулман.

Історія Грузинів дуже подібна до історії України. Ріжниця тільки в силі духа обох націй: грузинський енергійний, завзятий, вічно протестує, хоч і ослабий і тому нещасний; український повільний, меланхолійний, терпеливий і — також нещасний, але не тому, що ослабий, а тому, що не пробуджений. І звідси саме неоднакові висліди цієї європейської війни для Грузинів і Українців. Українці, якби там не уложили ся політичні й державні відносини, існували б далі по війні й далі продовжували б свій розвиток, коли Грузини побоюють ся, щоб у сій страшній війні не вибила для них остання година. Багато світлих грузинських патріотів відчуває, що від висліду цієї війни залежатиме життя або смерть їх народу. Смерть! Яка страшна мусіла бути грузинська історія, коли сини грузинського народу говорять про можливість своєї загибелі!

Від непам'ятних часів воювали Грузини з усякими можливими сусідами. З цих боротьб мали вийти побідно. За часів Помпея відвідали їх навіть римські легіони. По прийняттю християнства воювали Грузини з Візантією, Вірменією, Персами, Арабами. Їх край ділив ся на малі князівства. Аж у XII в. за великого короля Давида II (1089—1125) злучили ся ці малі князівства в одну постійну цілість. Королі виводили свій рід від Багратидів, що взяли почин з Тао-Кларджеті. Давид II прогнав кінець кінців Арабів з Тифлісу (1122) і заволодів цілим краєм. Його власть сягнула й поза границі: він став паном цілого Кавказу.

Дванадцятий вік творить вершок політичного, духового й економічного розвитку грузинського народу. Ще в п'ятім столітті зорганізовано самостійну, від нікого незалежну національну церкву Грузинів; на її чолі стояв „Католикос“. В XI в. проголошено сю церкву по канонічним

праві „автокефальною“; вона відіграла дуже важну роль в історії культури Грузинів.

Зараз по заведенню християнства повстала велика й багата церковна література на грузинській розговірній мові так, що всі тодішні глибокі філософські й церковні проблеми не були чужі для грузинського загалу. Народня маса почала своєрідно думати й відчувати та під впливом нової релігії й нової культури творила ся нова власна національна психологія.

В малярстві, різьбярстві, архітектурі, церковній музиці, співі й літературі творив ся новий соціальний дух, що стояв незвичайно високо. Моральний, соціальний і культурний рівень Грузинів давав запоруку їх світлій будучині. Час королеви Тамари (1184—1212) прозваний Грузинами золотою добою. Тоді творив грузинський поет Шота Руставелі, що написав безсмертне „Вєфкіс Ткаосані“, твір, який учені ставлять на рівні з Дантовою „Commedia Divina“ та який знає майже кождий Грузин на пам'ять так само нині, як колись у часі золотої доби й грузинської самостійності.

В сїм часі явило ся велике число поетів, теологів, учених і істориків. Тоді розвинула ся також небувало чудова грузинська архітектура; нині ще можна оглядати подокуди руїни старинних пам'яток і останки величїх будівель. Своєрідні малюнки й різьби по церквах і палатах дорівнювали безперечно малюнкам і різьбам інших європейських народів сих часів. Народня музика komponувала тоді до нині заховані величї релігійні гимни. Літературна мова та письмо й азбука прийняли зовсім модерний вислів, списано права, повстали суспільні класи, боротьби партій, кипіло здорове життя. А все це носило на собі якусь західно-європейську печать, зовсім відмінну від орієнтальної. Витворила ся культура та зродив ся дух, що до нині оживляє Грузинів і не дозволяє ніколи вмерти сій нації природною смертю. Яке високе це культурне тавро, доказом цього Броссе, найбільший знавець грузинської історії, що схарактеризував столицю Грузинів Тифліс як вислід праці генерацій героїв.

Настав злопам'ятний тринадцятий вік. В грузинський край вдерли ся Монголи, знищивши його не тільки під господарсько-промисловим оглядом, але й під духовим. Знищили не тільки вищі стани, але й народні маси. Через їх володіння втрачено Грузини більше ніж століття в своїм розвитку.

По відвороті Монголів культура й цивілізація в грузинському краю впала на низький ступінь. Край розпав ся знов на малі князівства. Правда, була одна проба нового з'єднання за короля Юрія V (1318—1346), але вона не по-

* Пор. Georgien und der Weltkrieg von * * * (Друк приватний і в книгарнях не можна книжки дістати).

вела ся, бо Монголи вернули ще раз. Під королем Олександром (1413—1444) занепав край ще більше. Тоді змогли Перси й Турки обняти керму володіння над Грузинами у свої руки. Турки й Перси терпіли також від монгольських нападів і у сих справах ішли з Грузинами дружно. Аж по основанню великого турецького царства й зайняттю Царгороду побачили Грузини в Турках свого ворога, передовсім з релігійних причин, бо в сих часах грала релігія найбільшу ролю. В сїм самім часі, себто в XIV в., зміцніла й Персія.

Користаючи з неладу, викликаного монгольськими нападами, поділили Турки й Перси грузинський край на дві часті. Східна й полуднево-східна часть краю припала Персам, західна й полуднево-західна Туреччині. В XV ст. вдало ся Туркам утвердити ся в осередку й на берегах грузинської області. Тоді також зачало ся насильне ісламізування християнських Грузинів. В XVI ст. практикуєть ся воно дальше, в XVII ще інтенсивнійше, в XVIII ст. навіть при помочи грїзб кари смерти, продажі в неволю й інших насильств.

У східній, перській частині панували подібно й Перси в XVI і XVII віці. Зміна релігії — отсе найважнійша їх задача й ціль. 1614 р. велів перський шах Аббас убити 100.000 мирних грузинських горожан, а дальших 100.000 загнати у глибоку Персію, де вони живуть від того часу до нині, задержавши рідну грузинську мову (околиці Ферейдану).

В сїм самім часі руйнували на західнім боці країни Турки великі пам'ятники християнства, величні катедри з їх скарбами й чудовими творами мистецтва. Але руїни, що таки zostали ся особливо в околицях Ахалцих, Ахалкалаки, Шавшені й Тао-Кляржеті, говорять як німі свідки про високий стан знищеної цивілізації та зруйнованої культури.

Ще болючійше було варварщенне народнього духа через примус зміни релігії. Вже в VIII ст. повстали були по цілім краю численні монастирі, що стали огнищами духового життя й освіти Грузинів. Духовники, що виходили звідти, основували монастирі й за границею, напр. в Єрусалимі, на горі Синай, на горі Атоє, у Румелії і т. д. Се було щось в роді академій. Звідти виходили славні теологи й коментатори, найкращі перекладчики Святого Письма, грецьких філософів і ин. З XII століття відомі численні грузинські письменники, з яких загально звісні були Юрій Мтацмінделі з гори Атоє і Іван Петріцонелі з Болгарії.

Замітне також, що християнська церква завдячувала свій вплив головно сій обставині, що стала вповні грузинсько-національною.

Але, не зважаючи на всі заборони й цілий гніт, грузинська мова заховала ся серед простого народу. Зникла тільки культура й слава грузинська історія. Повставали генерації без традиції, без ідеалів. Мала ще відбутися маленька операція, — останній удар, загибель, смерть не були далеко. Се примусило Грузинів просити помочи в європейських державах.

Довше ждати вже не було можна. Перси й Турки рабували й обдирали рік-річно край що раз більше; навіть сусіди почали вже були нападати. Дійшло до того, що в XVIII ст. мусів грузинський селянин виходити обробляти поле не тільки з лопатою, але й з мечем у руках. Дійшло також до того, що Турки й Перси забирали жінки й діти

в неволю, а темна грузинська маса зачала була вже навіть наслідувати їх і в XVIII в. був у Поті базар, де можна було купити жінку або дитину як худобу за дешеві гроші.

Се стало причиною й мотивом заключення умови з 1783 р. між славним грузинським королем Іраклієм, що володів над турецькою частиною (1760—1798) і царицею Катериною II. Про сього Іраклія писав Вольтер і цариця Катерина II в своїх листах, а Фридрих Великий висловив ся про нього так: „Я в Європі, король Іраклій в Азії.“ По сій умові мала Росія признавати грузинську династію й грузинську автономію; зате мала Росія право інвеститури і Грузини не сміли без Росії входити в союзи ні з Персами, ні з Турками.

Рівночасно володів король Соломон Великий (1752—1782) в перській частині грузинського краю. Він вславив ся подібними ділами, як Іраклій на заході. Але його несподівана смерть і старість Іраклія дозволили ще раз напасти Персам на грузинську землю та спалити Тифліс. На заклик Іраклія вмашерувало на поміч російське військо. По смерті короля Іраклія (1798 р.) вступив на західний грузинський престіл його син Юрій XII, на місце Соломона Великого Соломон II. Юрій XII заключив у 1799 р. з царем Павлом I охоронний союз, але заки його зратифіковано, померли обидва володарі, а наслідник царя Павла I, царь Олександр I, об'явив зараз у своїм маніфесті з 1801 р. анексію грузинської землі за довершену.

Се було перше московське насильство над Грузинами. Грузинські послі опустили Петербург; але російські війська вмашерували в грузинський край. Так заволділа Росія Грузинами й Кавказом.

Не довго тривало, щоб Грузини переконали ся про віроломність усяких російських союзів і обіцянок, царських маніфестів. Грузинську династію, що правно мала володіти, арештовано й вигнано на Сибір; так само стало ся з „Католикосом“, що стояв на чолі грузинської церкви. Відтепер рішав у церковних справах московський Синод. Грузинське право перестало існувати, грузинську мову заборонено по школах і урядах.

Се саме стало ся й на західнім боці грузинської країни. Соломон II не хотів покорити ся Москалям, зате мусів утікати до Туреччини. В Трапезунті його гріб.

Так знов прийшов для Грузинів час повстань у часі цілого сливе XIX віку (1804, 1812, 1839) — проти Росії. Але сї повстання були все невдатні, бо Росія була в силі здушити їх своїм військом, а по кождім з них московський гніт над Грузинами ставав ще більший. До сього саме в сїм самім часі заволділа Росія цілим Кавказом і то навіть дещо при помочи самих Грузинів. Росія зайняла тоді також області Грузинів, що належали до Туреччини й були майже зовсім зісламізовані. В сих війнах відзначили ся й грузинські генерали, як Дзяндері, Чавчавадзе, Лоріс-Меліков, Амілякварі й інші. Русифікація та гніт тривав дальше на всіх полях грузинського життя. Російська колонізація, поширанне колонізаторів правительством через надавання їм поля, конфіскованого у Грузинів, переслідування всього, що тільки було грузинське, нищення й використання краю. Але національна совість Грузин пробудила ся знов. Вони зачали визначну працю серед своєї суспільности; повстає багата, нова грузинська література з модерними європейськими ідеями, являєть ся преса, публіцистика й ціла громада письменників.

менників, що дорівнювали своїм талантом європейським. Багато грузинських учених викладало по російських університетах. Так напр. відомий хемік Петрів або Меліков фізіолог Тарханов, фізіолог Цагарелі, історик Марр і інші.

Не зважаючи на тероризм і царський режим, русифікація не вдавала ся. Ніколи не могла вона вдатися в краю, де співали великі поети Бараташвілі, Орбеліані, Церетелі або Чавчавадзе. Москалі гнобили, як тільки було можливо гнобити, а Грузини стали протестувати вже навіть ділами. Так напр. шляхтич Дмитро Кіпіяні поважив ся піднести свій голос проти московського екзарха Павла, що прокляв був цілу грузинську націю за убійство московського директора семинарії Чудновського, якого довершив один грузинський семинарист. Кіпіяні приказав екзархови опустити проклятий ним край і нарід. Зе се вислало московське правительство Кіпіяні у Ставрополь. Там замордував його московський чернець, що перебрано та зрадливо всунув ся до кімнати сплячого Кіпіяні.

Але не зважаючи на все, розвиток пішов уперед і то не тільки на літературно-мистецьким, але також на економічним полі. Із скасуванням кріпацтва в Росії поліпшила ся й доля грузинського селянина, що управляв ріллю. В сім періоді зросла дуже продукція вина, овочів, шовку, тютюну, сира. Металургічний промисл підніс ся також високо (манган). Копальні вугля й міді дають працю тисячам Грузинів. Сіть залізниць поширила ся, прибуло немало людей з університетською освітою, загострили ся відносини кляс, повстала проблема села й міста. Зміст життя Грузинів у другій половині XIX в. се боротьба против останків феодалізму й проти використання праці капіталом. І саме серед сих проблем, національної й соціальної, захопила Грузинів 1904/5 р. революція, що вибухла в цілій Росії. І в Грузинів прийшло до розрухів і убійств, але найважнійше, що принесла їм революція, се відбудова й нове відродження цілого їх соціального, морального, політичного й економічного життя. В кождім селі введено систематично на місце російських урядів — грузинські, на місце російської поліції — грузинську, на місце російського суду — грузинський.

А рівночасно спорили партії над принципами й догмами. Соціалісти змагали до централістичної російської республіки, федералісти до злуки всіх вільних народів в Росії, поділеній на автономні краї. До згоди не прийшло. Міжтим здушено революційний рух у цілій Росії. І подібно, як на Україні, в Польщі та в інших краях, повисли і в Грузинів тисячі на шибеницях, а інші тисячі прогнав московський уряд на Сибір. Міста й села обграбовано та зруйновано огнем. І не зважаючи на нинішню т. зв. російську конституцію, се страшне й некультурне володінне триває далше.

По селах і містах систематична провокація російських чиновників, що стоять у змові із злодіями й рабівничими бандами. Грузини терплять страшні муки, напр. уведенне дітей багатших горожан у цілі осягнення гроша за увільнення, чим займаєть ся саме поліція, московські чиновники й інші „органи безпеченства“. Таким фактом було напр. загально відоме уведенне дитини багатого Грузина Юзбашева з Тифлісу, за яку мусів опісля при викупі заплатити 50.000 рублів! Русифікуєть ся школа, церква й усе, що є національною власністю Грузинів, русифікуєть ся кольтоніза-

цією край. Чого не уживає московське правительство проти поневоленних націй!

Грузини предложили 1907 р. на мировій конференції в Газі петицію, в якій зібрані факти московського варварського насильства над ними. Петиція домагала ся по інтернаціональному праву виконання примусу над Росією для респекту знищеного Москалями договору з 1783 р. й відновлення старої грузинської автономії. Але петиція не прийшла на денний порядок конференції, бо Москаль Нелідов, що саме тоді мав президію, не допустив до того тільки з формальних причин.

По сій петиції настає у Грузинів просто нечуваний режим. Так дуже брутально гноблено їх, що родили ся вже в них думки про повстанне, хочби навіть національна смерть мала бути вислідом сього повстання! Тому до нинішньої війни привязують Грузини великі надії. Вони ждуть тільки приходу Турків, аби піднести ся проти Москви.

Всі революційні акти, що там відбувають ся, уважають Грузини не революцією, не повстанням, а війною. Бо революція й повстанне можливі тільки там, де даний народ є правною частию якоїсь імперії. В сім випадку гнобленне й володінне Москви над Грузинами не має ніякого правного характеру. Війна ведеть ся там властиво ще від 1801 р., себто від хвилі оголошення ганебного маніфесту царя Олександра I про анексію грузинської області до московського царства. Се признає й Европа. Перед кількома роками мала Женева видати трьох Грузинів на жаданне Росії, але Tribunal fédéral (Федеративний Трибунал) в Льозанні заборонив їх видачу швейцарському правительству. Стало ся се головно на основі тверджень європейських авторитетів, бо всі вони підносили, що у відносинах Грузинів до Росії всякий спротив з їх сторони не може підходити під розумінне повстання, тільки під розумінне діла воюючої партії.

„Грузини находять ся в стані правного спротиву; їх теперішнє положенне революційне; акти, які там являють ся, щоб помогти грузинській справі, є політичними актами, які в хвилі, коли підпадають під карний закон, представляють політичні делікти й провини“.

„Володінне російського правительства в Грузинів неправне, як в його принципі, так і по його історичнім повстанню. Воно полягає на обмані, хитрости й зраді і виконуєть ся вже ціле століття жоретоким і варварським способом“. (Ernest Nys, проф. унів. в Брюкселі, член апеляційного двора, 1906).

Грузини знають добре, що на випадок побіди Росії стратила-б Туреччина всі свої вірменські посілости, може навіть й цілу північну Малу Азію. Персія стратила-б провінцію Азербейджан, окупація цілої Персії Росією й Англією недовго дала-б на себе ждати. Сам Кавказ зостав ся-б під російським володіннем і русифікація поступала-б щораз швидше. Сьому бажають Грузини зарадити спільним опором усіх кавказьких племен у злуці з Турками проти Москви. Їх політично-національні бажання такі: Туреччина може забрати губернії Каре і Ерівань (саме сі округи тих губерній, що мають турецьку більшість), Закавказький Край повинен дістати нейтральність подібно, як Швайцарія (запоручену всіми державами), Грузини повинні відзискати свою історичну територію та стару самостій-

ність з означеними нормами для віроісповідання й горожанства Муеулман і Вірменів. Татари й Вірмени повинні дістати право організації автономії в татарсько-вірменських областях. Вкінці кожний кантон і держава повинні мати свою самостійність. Напр. населення Дагестану, що має півмільйона голів, повинно дістати конституційне правління. Ясно й недвозначно противлять ся Грузини сій евентуальности, щоб їх край прилучено до Туреччини. Се була-б на їх думку велика політична помилка, яка вже незабаром з преріжних мотивів пімстила ся-б болючо на Туреччині.

З визволенням Кавказу — твердять Грузини — сотво-

рила-б Европа чудовий край, якого за 50 літ волі не можна було-б пізнати. Такі великі здібности мешканців Кавказу й такі великі скарби та багатства сього краю. Поминувши плодovitість землі та її численні продукти, подає величезне мінеральне багатство Кавказу європейському капіталови кождо-часно можливости просто невичерпані (цінностями культури й творами духа — думають Грузини — не притягнуть ся Європи!)

Яка доля жде сей старий, хоробрий народ, доля котрого така близька до нашої, покаже будуччина.

І. Н.

Наш альбом.

Передновок.

Втішайтесь, люде! Йде весна . . .
Пташки щебечуть і кує зозуля.
І знову землю прошиба
Гарматня куля . .

Рида земля і плаче лан,
Мов соромить ся своїх ран, —
Вортась цвітом, крив свої хлиби,
Воли голодні крають чорні скиби.

Старечі голови із пліч
Схиляють ся в журбі на сонні груди,
Жиночі сльози кануть з віч:
Ах, що то буде!?

— „Не знать, що дієсь там тепер!“ . . .
„Ранений мій . . .“ „А мій умер . . .“
„А тут, — ох, бідонько важка,
„Дитя молодне пропада
„І хліба просить, та дарма:
Нема, нема . . .

Деє вие вітер по полях
І свіжий цвіт зривав, світом юнить . . .
Жалібно свище по кутах,
Помершим дзвонить . . .

Здаєть ся, що вселенна вся
В безодні горя пропада . . .
Паде під кару чорних літ,
Важкий в розпуці зносить ніт
І кличе з болю і тривоги:
Де Бог? Де Бог? . . .
У. С. С. Юра Шкрумеляк.

Січовий похід.

Ясен круг по небі ходить,
Сіє промінь золотий,
Гей, тернистими шляхами
Йдуть борці у бій святій.

Зброя перлами мінить ся,
В сляві сонця вся блистить,
В отамана на воронім
Гостра шабля мерехтить.

Гей, сталеса тая зброя
Нашу кривду заплатить,
В нашій крові молодецькій
Шлях до волі промостить.

Порошина доріженька,
Полиняла хорувов, —
Гей, умив до схід сонця
Наш прапор ворожа кров!

Гей, терниста доріженька
Веть ся круто під юру, —
Ми життє дамо за матір,
За Вкраїну пресвяту.

Гей, не тратьте, хлопці, віри,
Не хилляйте в низ чола, —
Там на іорі сонце сяє,
Волі світ — се нам мета! . . .

У. С. С. Юра Шкрумеляк.

Маки.

Палають в житті маки,
Хиляєсь повний колос,
Із вітром звідкись лине
Дивний, тавмний голос:

Хай жито вас ідує,
Зберіть його здорові;
А ті червоні маки
То слід по нашій крові.

Завдання нашій й силу
Ми з кровю в хліб вам вмили;
Кінчить святе діло,
Що ми не довершили.

Палають в житті маки,
Хиляєсь повний колос; —
До діла нас зивав
Батьків полялих голос . . .

Василь Атаманюк.

ШЕКСПІР.*

(Продовження).

Але Офелія й Гамлет се тільки виїмки.

І хоч пересічний тип жінки у Шекспіра являєть ся таки свідомою себе та своїх змагань людиною, але й ся Шекспірова жінка, що так чудово відчуває, скоряєть ся у нього — мужеві. Дужий своєю волею муж — се може найвищий ідеал Шекспірової штуки загалом. Як що стихійна первісність людського почування й учинків, що пливають з нього, в злучі з свідомим себе аристократизмом одиниці є наче найглибшим підкладом Шекспірових драм, здорова мужеськість Шекспірових героїв — се той плодючий засів на нїм, який, вічно відроджуючи ся в наших душах, здатний виховувати ще й найдальші століття. Низший ступінь сеї бодрости проти життя репрезентують уже й жінки Шекспіра. Як що ось дивити ся на Клеопатру, Маргарету або леді Макбет, але її найрізкішим вицвітом є він — свідомий своїх змагань мущина. З того погляду представляє Шекспір найдеальнійший мужеський тип драматурга в цілій літературі світа й, додаймо ще без остраху, — всіх часів і народів. І може тому саме йому, в котрого була одинока в своїм роді мужеська організація, найглибші тайни жіночої душі відслонюють ся в такім чарівнім відслоненню, як се бачить ся на кожній сторінці його творів. На сій точці не можна Шекспіра ще до нинішнього дня з ніким порівняти. Шекспір сотворив наймогутнійший вислів мужеського пожадання життя. Так дуже переконують своєю внутрішньою правдою й силою ті мущини, котрих він малював, і така глибинь волі є в них. В епосі нашої модерности ся боговита мужеськість Шекспірової людини стала ідеалом усіх європейських драматургів і наші найгеніальнійші поети старали ся досягнути постійного „варвара“. Ніжний Шіллер сконструував свого Карла Мора, Гете Геца з Берліхінгену, Грассе князя Готлянда, Геббель Голоферна, а Віктор Гіго свого Торквемаду й Гернанія. Але тої бурливої мужеськості Шекспірового типу, котра подавляє своєю величию, в такій ріжнородности — не осягнув з них ніхто. Карло Мор — се тільки за розбійника перебраний німецький ідеаліст, який конче мусить прослезити ся, коли при заході сонця згадує собі молитву з дитячих літ, Гец з Берліхінгену все-ж такий прикладний батько родини, князь Готлянд тільки смішне страховище, Голоферн як людина неправдивий від першого слова до останнього, а герої Віктора Гіго актори, свідомі романтичної доктрини. Поети, що наслідують Шекспіра, схоплюють передовсім володарськість слова його героїв, хоч не помічають, що ся володарськість не лежить у самім слові, тільки в тій первісности володарського почування, якої не можна заступити жадною констукцією. Шекспіровий мужеський тип стоїть не великим словом, тільки величию й послідовністю свого змагання. „Бути смілим до чину мущиною — є в життю всім“ — говорить ся раз у циклу з англійської історії. А в „Королі Лірі“ — подібно: „Передовсім треба бути на все приготованим — значить, бути справжнім мущиною є в життю всім.“ Дивить ся тільки на нього в цілості, а побачите, що такого мущини вже більше не буде, — каже з жалем Гораціо про Гамлетового батька. А ся Римлянка Волюмнія, мати Коріоляна, сповідаєть ся Валерії з гординою: „Признаю ся тобі, доню, що в сій хвилі, в якій я почула, що мені уродив ся хлопець, я не тішила ся так, як тоді, коли побачила, що мій син справді показав ся мущиною.“ А Марк Антон над мертвим Брутом каже: „Така була його душа, що природа могла про нього заявити світові: се був справді мущина.“ Самого Марка Антона називає Клеопатра „мущиною мущин“, а Гонеріль кличе з подивом до Едмунда: „Яка ріжниця є між мущиною і мущиною! Тобі, герою, належить ся любов жінки!“ І тому так безпосередньо розуміємо сю трохи незрозумілу любов по ангель-

ськи ніжної Дездемони до будь що будь варварського мурина Отелла, коли чуємо, як донька Брабанція каже до суддів: „Тільки його душа (Отелла) збудила в мені сю любов. Його лице я бачила тільки скрізь його душу й так легко прийшло мені жертвувати для його слави й героїства моє серце й моє щастє на землі.“ А тим більше ся героїськість Шекспірових мущин так переконуює й така дивно жива, що вона ніколи не являєть ся поривом, тільки з божевільною смілістю обдуманим і — хочби цілому світові на перекір — з залізною витривалістю веденим і довершеним ділом. Справді той цілий спосіб, яким Макбет задумує здобути царський вінок, а Лір позбути ся важких обовязків короля, а Лборенчо допомогти Юлії й Ромеові, а Яго посварити Отелла й Дездемону, а Гамлет викрити тайну убійства батька, а Коріолян піметити ся на Римі, а Шейлок запевнити собі віддачу грошей, — має в собі щось незвичайно сміле. Під сим оглядом ті з дослідників Шекспіра, котрі дошукують ся передовсім його хиб, указують на хиткість мотивування чину в нього, який тут і там робить вражінне цілком здвольного випадку. Ми не перечимо, що цілий спосіб завязки акції в „Королі Лірі“ є може на перший погляд засмілий, що так само і в „Макбеті“ заінавгурування цілої події пророцтвом чарівниці вводить складник фаталізму в трагедію й викликає вражінне, що Макбет се ось тільки орудує в руках темних сил. Ми не перечимо, що нагальність любовного шалу в драмі „Ромео і Юлія“ ще й тому така незрозуміла, що Ромео саме ось шаліє з любови до Розалінди, що ціла роля Яго враз з ославленою хустиною Отелла місцями просто дражнить — хотіло ся-б сказати — божевільною безосновністю, але се тільки геніальне божевілле життя. Адже се тисячу разів стверджений досвідом дня факт, що останнім джерелом великих прояв є в ґрунті річи марна дрібниця. Життєві трагедії й катаклізми, що розбурюють суспільні устрої, не стиняють ся програмово, по всім правилам шкільної психології. Ще нині повторяємо за Римлянами сю вульгарну правду про огонь з малої іскри, не думаючи тільки очевидно про пожежу в нашій хаті. І колиб Шекспір позірною безжурністю свого мотиву хотів нас тільки того навчити, що марна собою дрібниця є основним джерелом великих прояв, що треба нам уважати й ще раз уважати на все, що думаємо, говоримо й робимо, і за сю науку ми мусїли-б бути вдячні. Але як що навіть прийняти, що Шекспірова трагедія тут і там, ось як у драмі „Ромео і Юлія“ або в „Отелло“, опираєть ся на божевіллу одної хвилі, годі не сказати, що само життя не вивело-б з того хвилевого божевілля таких реальних трагедій, як Шекспір. Лір у першій сцені є може збожеволілим диваком, але протягом цілих п'ятих актів драми вічним символом. І всі інші з тих героїв Шекспіра, які спершу дразнять нас нагальністю свого замислу, являють ся нам при кінці праобразами вічних правд життя. Шекспір представляє собою з того погляду одиноку в своїм роді гармонійну звязь між казкою і життям, фантазією та дійсністю, божевіллем і льоїкою, моментом і вічністю. Нечувану сміливість мотиву він у силі все оправдати нечуваною сміливістю його оживотворення. Божевільно марне стає в нього божеественно велике. „Великий як світ“ — каже про нього раз Карлейль. Бо чи не великий як світ той Лір, той Коріолян, той Макбет, ся пристраєть Юлії, заздрість Отелла, сумнів Гамлета й розпука Офелії? Цілість сих постатей учити нас все наново, що Шекспірові люде попри ціле божевілле первісного замислу йдуть без тривоги раз обраним шляхом і гинуть з мечем у руді, як пристало на героїв. Коріолян прославляє боротьбу як щастє людства. А в циклу королівських трагедій видно, як ті повстанці і їх противники, той Варвік і Йорк, Кліффорд і Персі, не звважаючи на найбільше безнадійне положення, не знають утоми піддачі й розпуки. І Марк Антон попри ціле поневолення пристраєть до Клеопатри в останній хвилі є тим великим

* В попередній часті статі треба читати: Брабанцію зам. Варабанцію, Пердіта зам. Тердіта.

вождем, який прибув до Єгипту. „Не жалую нічого“, — каже він справді по мужеськи й без скарги та без докорів проти себе, й береться за діло визволення.“ Що варто думати про те, чого вже не врятуєш? Що сталося, пропало! — говорить ся в „Макбеті“. І герої Шекспіра не жалують, не роздумують, не кають ся слезаво, не шукають насолоди в нірванах мрій, тільки йдуть у боротьбу горді на свій, хоч би й грішний чин. Вони мушени. Вони зміють відповідати за те, що вчинили. А лякає їх тільки одна смерть тому, що вона відбирає меч з рук. І тому ті його люде мають право гордити хиткою, нестійною в нічим товпою.

Тут годі не заговорити про Гамлета. Бо як що приложити до нього все те, що тут поставлено як признаки Шекспірових людей, Гамлет є з кожного погляду виймкою. Гамлет не є стихійною натурою, не вмє первісно почувати, ні ділати, не є аристократом проти товпи й не підлягає жіночій принаді. Те все є чуже героям Шекспіра. Ся окремішність його душі зазначена вже в першій сцені його виступу. Він являєть ся в крузі простих жовнірів короля як їх друг і стає між ними заговорщиком проти короля. У Шекспіра таке становище героя було-б у першій періоді його королівських трагедій неможливе. Скорше вже був би Гамлет виступив оборонцем королівського злочину й можливе, що був би вів сю боротьбу ось проти Горація так завзято, як Річард III боронить своїх злочинів. Але сей королівський син стає проти королів, а й Клявдій сам і Гертруда являють ся боязько скритими злочинцями, неначеб справді бояли ся товпи. І чим далі в акцію, тим сей розріз між ними та його королівською сферою гострійший. Він братаєть ся з такими гультаями, як мандрівні актори, виставляє короля на глум, забиває королівського дворянина, приводить до самовбійства закохану в нього дворянську дочку, братаєть ся далі з гробарями, приводить до загину королівських посланців, мучить своїм обвинуваченням свою королівську матір і гине вкінці як убійник короля. Жадоби життя нема в нього ніякої. Зате він уміло говорить про штуку й читає книжки. Против Офелії він є іноді так ординарним циніком, за якого постидав ся-б і варвар Отелло. Проти двірського оточення він є глумливим іроніком, на самоті меланхоліком, якого денервує смерть не тому, що вона кінчає наші побіди, тільки тому, що її не можна зглибити так, як читану книжку. Гамлет відчуваєть ся нещасливим, а імя його нещастя — існування. Се череп Йорика, котрий колись реготав ся, а тепер може служити гробарям за круглі. І мораліст з Гамлета. Він бере свою матір на страшливу сповідь за її гріх і він підчеркує те слово: гріх, з якого від Тіта Андроніка почавши, а кінчаючи на Макбеті, сміють ся всі герої Шекспіра. І в часі, коли Брут, Макбет і Річард III останніми своїми силами борять ся проти тої судьби, котру приповідують їм зпоза світа душі їх жертв, Гамлет вірить у духа свого батька та його бажанню жертвує своє життя. Половина його істоти живе безнастанно поза світом і йому те неясне, чи бути живим, чи ні? Глупа Офелія може йти в монастир, — але він? Той естет, меланхолік, мізогін, неврасенік і іронік стоїть також усе на точці погубити себе й тільки в нього, як і Шопенгауера, є жах перед смертю. Щож репрезентує Гамлет? Тип християнина в протиставленню до погансько-свобідних душ інших Шекспірових типів? Ні, — бо кінець

кінців сей християнин стає причиною смерти чотирьох людей, а Клявдія вбиває власною рукою. Тип неенергічного мрійника в протиставленню до людини чину? Ні, — бо Польоній має слухність, коли каже, що в його божевілля є метода. Так він аранжує виступ акторів, компромітує короля, усуває Польонія, Розенкранца й Гільденштерна, веде двобій з Ляертом і стає месником батька. Значило-б се все недостачу енергії? Щож є душевною глибиною Гамлета? Ми думаємо, що є ним та головно нашою модерною культурою кімнати та книжки так часто продукована недостача власного „я“. Гамлет є всім і нічим. Він є знаменитим жовніром між жовнірами, актором між акторами, геніальним іроніком проти дурних, демонічним проти любки, вимовним проповідником проти грішників, майстерним детективом проти злочинців, філософом проти глибини життя, повним піетизму для питань життя за світом, одначе в ґрунті річи ніодин з тих талантів не придаєть ся йому до нічого. Хоч він ось має за собою жовнірів короля, в нього нема думки в тій хвилі, в якій у нього є певність щодо злочину Клявдія, використати їх уповні для свого замислу. Хоч з таким піетизмом відносить ся він до слів батькового духа, для нього все-ж його заповіт не є настільки міродатним, аби спонукав його до безпосередньої свідомої пімети. Хоч вихід короля з залі в часі пантоміни родить в нього певність щодо злочину Клявдія, він все-ж-таки вдоволяєть ся тільки злосливим убиттєм Польонія й балакучою проповідю проти Гертруди. Все, що робить Гамлет, є кінець кінців незручне, бо не веде просто до цілі. Заки він вкінці убиває короля, падають трупи людей, які нам вповні байдужі. А міжтим Гамлет філософує про життє й лютить ся на короля. Один німецький критик, боронячи Гамлета проти звісного вислову Гете, помічає, що смішно чейже жадати, щоб Гамлет зараз убивав короля, бо в таким разі драма мусіла-б заскоро скінчити ся. Є се дуже наївний закид. Бо чиж не убиває ось Макбет Дункана не то в третім, але таки з початку 2-го акту, а проте трагедія кінчить ся з 5-им актом. Чиж так важко було поетови додумати велике finale до того вбійства, як що Гамлетови прийшло ся-б остоятись на престолі? Ні, — ми думаємо, що Шекспір свідомо велить Гамлетови хитати ся між одним замислом і другим, наче наголошуючи на кожній сторінці проклін душі, яка хоч знає, чого їй хотіти, все-ж-таки не є в силі з цілою волею хотіти й до самого кінця витривало хотіти. Гамлет губить ся раз — ураз на розпуттях своєї власної душі. У нього нема справжньої мужськості, — затеж є багато жіночої облуди. Бо проти Клявдія й Офелії він все є облудником. Він не в силі ні справді любити, ні справді ненавидіти, зате-ж філософування про одно та друге — се-ж його найперший хист. І те є геніальним рисом Шекспірового малюнку, що саме Гамлет, у ґрунті річи ся людина, котра саме сама для себе є тягарем, що саме ся людина являєть ся проти ворожих йому людей такою гордовито самосвідомою, такою дуже неприступною, начеб тим безумовним відокремленням себе від усіх хотіла-б на силу доказати, що вона вища й ще раз вища. Бо всі ті ділетанти життя, які потонувши в нетрях своїх настроїв, не зміють знайти стежки в життє, відчувають вістре самосвідомости тим глибше, чим глибше їх життє переконає про те, що світ їх величі не розуміє.

(Кінець буде).

Остан Грицай.

За тиждень.

Воєнні події. — Італія й Німеччина. — Шведський протест проти порушення коронних прав. — Що дієть ся в Румунії? — Нова російська позичка. — Зміни в російськїм кабінеті. — Нова мадярська партія з старою назвою. — Удержання шкільництва. — Фляманції й Поляки під німецькою окупацією. — Надії на мир.

Ледви чи була в сій війні критичнійша пора від нинішньої. Кривава різня на всіх фронтах, зокрема на Волині, в Галичині, на буковинсько-угорськїм пограничю, в Тиролі й на західнім терені робить вражінне боротьби на життє й смертє.

Справді не було ще в часі сеї війни такого нечуваного напруження, яке переживають тепер усі воюючі сторони, не було ні сїх страшних боротьб між німецькими й французько-англійськими військами на заході, ні таких масових наступів на російськїм фронті.

Російська офензива, що ведеть ся вже близько два місяці, зискала на Волині знов дещо терену. Австрійсько-угорськї й німецькї війська, що боронили Стиру коло Кілків, подали ся назад на відтинок Стохода. Позиції тягнуть ся тепер

від Сокуля через Кашівку, Стоход вниз аж до його впаду в Припять, опісля здовж Струміня в простір на сході від Пинська, а відси горі Ясьолдою, на захід від Огінського каналу до Баранович. Простір Пинськ-Кашівка є операційною областю третьої російської армії Леша, яка має складати ся з 6—10 дивізій піхоти й 3 дивізій кінноти. Масові приступи лівого крила сеї армії мали злекшити 8-у армію Каледіна, яка оперує між Стоходом і Липою. Через виборення лінії Стиру се йому вдало ся. Армія Каледіна, охоронена тепер досить з північного боку, перейшла знов до наступу на полудневім заході від Луцька. На ліво від неї наступало рівночасно праве крило 11-ої армії Сахарова. По завзятім бою відступили Австрійці й Німці за долищню Липу вниз від Горохова. Також ліве крило армії Сахарова перейшло рівночасно до наступу й získало деякі успіхи против австрійських передніх становищ на південь від Пляшівки. Зате не повів ся наступ Росіян коло Радивилова й під Новим Почаївом. Найновіші звідомлення доносять, що Австрійці подали ся на полудне від Берестечка, де тепер ведуть ся великі бої. На фронті армії Ботмера не було в сім тижні крім незначних стріч патруль ніяких важніших подій. Минулого тижня розбили ся з великими страатами наступи Росіян між Стрипою й Коропцем і на північний захід від Бучача. Під Олешою здобули Росіяне австрійські рови, одначе їх викинено в нічний наступі. Загалом боротьба тут незвичайно кривава. Як подає австрійське звідомлення, перед вузьким відтинком лиш одного полку лежало 1200 російських трупів. На буковинським пограничю ведеть ся дрібна війна. Російські війська ген. Лечицького усадовили ся в Прислопській кітловині й пішли дальше вперед, австрійські подали ся на головний верх Карпат. В останніх звідомленнях читаємо ще про бої коло Обертину на полудне від Дністра й на дорозі Делятин-Мармарошський Сигіт (місцевости Ворохта, Татарів, Яремче на галицько угорським пограничю). В операційній області на північ від Припяти скінчила ся довга боротьба під Барановичами невдачею Росіян; між полоненими находили ся офіцери й воєки з дев'ятох російських дивізій. В околиці Риги зачали ся також більші бої, одначе й тут не мали Росіяне жадних успіхів.

Французько-англійська завзята офензива ведеть ся на фронті, що має менше більше 46 кілометрів довжини. Середньо беручи, здобули Англіїці 2 кілометри, в догіднійших місцях 6 кілометрів простору глибини. Дещо краще ведеть ся Французам, які в дальшій (полудневій) часті фронту посунули ся в однім місці на полудне від Соми на 11 кілометрів глибини, чим дещо зблизили ся до своєї цілі — Перонни. Одначе ні Англіїці ні Французи не можуть по одномісячній офензиві похвалити ся ніякими поважними успіхами, хоч ведуть її з незвичайним завзяттям й небувалою силою, не згадуючи вже про страшні жертви в людським матеріалі.

Італійці намагали ся всіми силами пробити австрійський фронт між Брентою й Адидею. Хоча вони тут виставили свої найліпші сили, не осягнули найменшого успіху. З великим шумом заповіджена загална італійська офензива розбиваєть ся о скелі й залізний мур австро-угорських військ. Військовий кореспондент „Times-a“, котрий відвідав італійський фронт, пише, що Італійці змобілізували досі приблизно 2 і пів мільона мужа. Дальше побільшення їх армії неможливе задля недостачі фахових офіцерів і підофіцерів. Про австрійські розпорядки оборони, зокрема про австрійську артилерію говорить кореспондент з найбільшим признанням. Він думає, що Кадорна міг би пробити одинокий можливий до розвинення більших мас пригожий фронт над Сочею, якби він був тільки готов заплатити за те відповідну ціну та якби розпоряджав переважаючою артилерією. А так Італійці тратять час і енергію на побічні підприємства.

На південно-албанським і македонським фронті зостало ся положення дальше незмінене. Швайцарські часописи доносять, що армія Саррая не в силі підприємити офензиви наступком пошестей, які панують між військами й навіщають їх тяжко ізза недостачі лікарського помічного персоналу. Недавно мала висісти в Солуні більша сила англійських військ з Єгипту.

На Кавказі російська армія добула деякі успіхи на полудне від Ерзеруму. Зате в полуднево-західній Персії втікають Росіяне під напором Турків на північ. Значніші успіхи мали Турки також у Тріполісі, де вони побити Італійців коло Місрати й забрали в полон 200 офіцерів і 6000 рядових.

Між Італією й Німеччиною існує дивний стан, який не є ані війною ні миром. Обидві держави не вповіли собі взаємно війни, через що правительства й часописи держав порозуміння були на початку дуже невдоволені. Вкінці вони заспокоїли ся, бо й так не можуть сподівати ся від Італії військової помочи проти Німеччини: Італія має доволі роботи на своїм фронті. Та тепер мають Італійці помогти нищити Німеччину під господарським оглядом, за що обіцяють їм Англіїці грошеву поміч. До того мають давати їм уголь. За се вповіли вони несподівано угоду Німеччині, заключену на два дні перед італійським виповідженням війни Австрії, в справі забезпечення німецької власности в Італії й італійської в Німеччині; ся угода мала мати правосильність і на випадок німецько-італійської війни. Сими днями відбудеть ся в сій справі італійська міністерська рада, на якій западе рішення. Деякі часописи пишуть, що Італія виповість Німеччині війну.

Російська фльота зловила недавно в шведських територіальних водах два німецькі кораблі, які сконфіскувала. Шведське правительство піднесло енергічний протест проти нового нарушення шведських коронних прав російськими воєнними кораблями; воно домагаєть ся не лиш, щоб російське правительство висловило свій жаль ізза неправного поступування його чинників, але щоб воно також направило неправне діло, значить, віддало німецькі кораблі їх власникам. Тепер ціла шведська фльота патрулює постійно здовж берегів Швеції, аби недопустити до нарушення її прав з боку Росії.

В Румунії ведеть ся дальше агітація за війною з центральними державами, в якій беруть участь такі мужі, як Філіпеску, Йонеску й інші. Одначе, як доносять часописи, крок російського посла в Букарашті Полевського в румунського правительства, щоб намовити Румунію до війни по боці почвірного порозуміння, зостав ся без успіху. Братіану відмовив російським обіцянкам, бо не хоче мішати Румунії в авантуру, остаточний вислід якої ще непевний. Румунія зостала ся-б отже і на дальше неутральною. Головною причиною такого становища Румунії має бути недостача муніції, а зокрема гармат. Тепер публична опінія Румунії зайнята жнивима, від доброго вислїду яких обіцяють собі Румуни дуже багата.

Російський міністер фінансів Барк позичив знов по довгих нарадах з англійським і французьким правительством 6 мільярдів рублів на покриття заграничних достав для війська і т. д. Більша часть сих грошей піде в кишені англійських і французьких доставців оружя, а решту ужиєть ся на заплату чиншу англійським і французьким власникам російських державних паперів. Коли подумати, що Росія мусить знов визичити собі 6 мільярдів, аби заспокоїти лиш найконечніші потреби й що вона не може нічого більше дістати від своїх власних горожан, видно, як прогрішило ся російське правительство перед власним народом. Та не воно само прогрішило ся, бо в Росії було й так доволі таких, що накликували до війни, а одним з найбільше засліплених був керманич кадетської партії Мілюков, який ще й нині проповідує, що Росія мусить мати Дарданелі, Галичину і т. д.

23 липня с. р. прийшло в російським кабінеті до нової кризи. На місце міністра Сазонова, що уступив, іменовано міністром заграничних справ президента міністрів Штюрмера. Міністра справедливости Хвостова іменовано міністром внутрішніх справ, а колишнього міністра внутрішніх справ Макарова міністром справедливости. Сазонов має бути хорий на нерви, але зовсім не се було причиною його уступлення. Коли вірити „Нов. Времени“, причиною його відставки було кокетування з лібералами, а не з правими. Догадують ся також, що уступлення його спричинило не конче добре положення на фронтах і становище Румунії, якої він не зміг намовити до війни з Австрією. Так, чи инакше, а зміна в російським кабі-

неті являє ся побідою реакції, бо Штюрмер, Хвостов і Макарів знані в цілій Росії як реакціонери. Доказом реакційного настрою теперішнього правительства є між иншим іменування члена державної ради й председателя виділу для боротьби з німецькою перемогою Трепова генерал-губернатором обсаджених областей Галичини й Буковини.

Важні перемини відбувають ся в середині воюючих держав. От хочби в Австро-Угорщині. Сими днями виступило 25 мадярських послів з незалежної партії й ухвалило заснувати нову партію, яка задержить старе імя: незалежна партія сорок восьмого року. Президентом партії став граф Михайло Каролі. Військова програма партії домагаєть ся самостійної угорської національної армії та будучої оружно організації на основі гонведської армії й ополчення, зорганізованого також на національній основі. Політично-економічна програма домагаєть ся між иншим загального виборчого права, самостійного цда й самостійного угорського банку для видачі грошевих паперів, як і санації нездорового розділу ґрунтів при помочи далекоюсяглої національної земельної реформи. Граф Каролі відбуває тепер конференції з представниками австро-угорського правительства. Нова партія, як здаєть ся, приступить на Угорщині до правительственной більшости.

Як далеко сягають внутрішні перемини в державах, викликані війною, видно хочби з того, що вже тепер сі держави старають ся збагнути науки, які подає війна та в найблизшій будуччині приновити їх для своїх цілей. Найбільше значінне для розвитку держави має виховання молодого покоління, тому на нього звертають тепер усюди найбільшу увагу.

Ціль держави ясна: виховання молодіжи на здорових, сильних волею й перейнятих почуттем обовязку мужів, які готові були-б кожної хвилі жертвувати за неї все, навіть житте. В Австрії думають змінити по війні зовсім теперішній устрій школи й перейняти її на державу, значить, удержавити ціле шкільництво. В новій школі будуть звертати велику увагу на тілесне виховання й душевну освіту молодіжи. Тілесне виховання молодіжи не сміє стояти позаду або трактувати ся як щось побічне; воно мусить стояти рівновартно до теоретичної науки. До сеї цілі треба зміни учителів, бо „тільки мужі можуть виховувати на мужів.“ Отже й щодо вибору й щодо освіти будуть ставити до учителя зовсім інші вимоги, як досі. В першій мірі звертатимуть увагу на етичний і фізичний момент у тім напрямі, щоб ніхто не став народнім учителем,

хто не був жовніром. Очевидно строга карність всього учительства конечна й обовязкова.

Читачам відомо, що під німецькою окупацією в Бельгії живуть також Флямадці, які перед війною бороли ся за національні права та за рідне шкільництво — безуспішно. Тепер завдяки прихильности Німців ведеть ся там жива культурна праця, повстають флямадські школи, а навіть флямадський університет. Недавно (11 с. м.) святкували Флямадці річницю „битви золотих шпор“ у цілім краю незвичайно вчистю. Ся національна вчистість повстала в них на памятку побіди над французькими лицарями в 1302 р., коли то вони завоювали собі право на флямадську мову. — Також Поляки розвивають під німецькою й австро-угорською окупацією велику діяльність. Німецькі окупаційні власти привернули в російській Польщі порядок, при помочи війська управили всі поля, побудували дороги, шпиталі, спровадили лікарів, вигубили всі пошесні недуги, позакладали банки, розвинули промисл, привернули права польському шкільництву, — одним словом поводять ся як розумні господарі. Поляки добили ся від австрійських окупаційних властей замкнення всіх маріявітських церков, шкіл, захистів і т. д. „Польська Мацеж Школьна“, яку колись Москва замкнула, стала самостійною організацією й має рішачий голос у справах польського шкільництва. Попри польську гімназію в Кельцах і учительську семінарію в Єнджебові, які вже існують, закладають австрійські окупаційні власти в своїй дальшій праці на полі шкільництва в найблизшій шкільнім році 15 нових державних гімназій. Не згадуючи про прилученне Холмщини до люблинського губернаторства та про інші благодати, треба зазначити, що австрійські власти напередки спішать ся, щоб задовольнити в зайнятих областях всі польські забаганки. — Депутація українських студентів, що була недавно в австрійського міністра просвіти в справі негайного оснування українського університету у Львові, вдовила ся обіцянкою, що правительство про сю справу не забуває . . .

В останніх днях, не зважаючи на завзяті змагання на всіх теренах війни, говорять і пишуть більше ніж коли небудь про недалекий мир. Обчисляють, що кошти війни виносять досі у всіх воюючих державах казочну суму 250 мільярдів, а дальше подібне грошеве напруженне вже довго тривати не може. Держави почвірного порозуміння надіють ся остаточного рішення світової війни вже в серпні с. р., а зараз по сім прийшло-б до завішення оружя, опісля-ж до мирових переговорів. Поживемо, побачимо.

I. H.

Вісти.

Педагогічний зїзд у Харкові. В другій половині червня с. р. відбув ся у Харкові перший педагогічний зїзд харківської округи. На зїзд прибуло понад 1300 осіб. З промови, якою попечитель округа проф. А. Корольков відкрив зїзд, довідуємо ся, що в 1915 р. в харківській округі, „простором і числом людности рівній декільком королівствам“, було 225 середніх наукових закладів і що в однім тільки маю с. р. дозволено відкрити нових 47 середніх наукових закладів — „і все таки всі наукові заклади переповнені.“ Зїзд тривав декілька днів і закінчив ся прийняттям ряду резолюцій, що торкають ся середньої школи, — в напрямі її модернізації.

Наради губернаторів українських губерній. На нарадах губернаторів українських губерній, які саме тепер мають відбути ся під проводом Б. Штюрмера, порішить ся крім таких справ, як боротьба з доріжною та забезпеченне населення предметами першої потреби, також і питання, що відносять ся до виборів до п'ятої Державної Думи, коли тільки правительство не рішить продовжити повновластей членів нинішньої Думи.

Університет у Ростові над Доном. Ростовський (над Доном) городський голова повідомив міністра народньої просвіти, що ростовська городська дума постановила, незалежно від пороблених нею видатків на поміщення варшавського уні-

верситету в Ростові, виасигнувати два мільйони рублів грішми й нерухомим майном в цілі відкриття в Ростові постійного університету.

Міністерство поліції в Росії. В кругах правительства розроблюєть ся проєкт виділення департаменту поліції з складу міністерства внутрішніх справ у самостійну інституцію — міністерство поліції.

Меморіал бувших російських міністрів. „Русское Слово“ подає вістку про мітичний меморіал бувших міністрів Щеллового, Маклакова й заступника міністра бар. Таубе. Кореспондент „Русского Слова“ довідав ся від Таубе ось про які домагання згаданого меморіалу: 1. Можливе зміцненне справжньої Росії під етнографічним, економічним і стратегічним оглядом; 2. Можливе ослабленне германізму як головного ворога Славян; 3. Можливе повне визволенне інших славянських народів. Відповідно до сих трьох політичних цілей потрібне здійсненне отсих конкретних задач, по черзі, відповідно до великості їх значіння для Росії: 1. Закінченне історичного процесу зєдинення російського племена (Галичина). 2. Закінченне історичних задач Росії відповідно до завіщання Петра й Катерини (Царгород, проливи). 3. Коначна, де заїде потреба, поправа російської державної границі зі сторони Пруссії та в азійській Туреччині; 4. Ослаб-

ленне всіми силами сучасної мілітаристичної німецької держави з можливою перебудовою її внутрішньої союзної організації; 3. Зєднання та визволення Польщі, по можливості вповні, одначе тільки в етнографічних межах; 6. Можливе повне визволення австрійських Славян.

Спалене місто. Під сим заголовком описує воєнний кореспондент часописи „Berliner Tageblatt“ (Берлінський Денник) Вільгельм Гетелер Бересте Литовське. „Діло вчорашнього дня, американське місто, можна-б подумати. В нескінченім морі колосся, що хвилює, пліснявих мочарів лежить Бересте Литовське як малий кам'яний острів, яко твір позбавленого фантазії звичайного людського розуму. Простолінійні вулиці означені буквами й числами, тільки декілька має справжні назви. Довгі ряди молодих дерев отінують хідник, котрий ліпший від хідника в інших містах зайнятої нами російської території. І хідник не зроблений з спорохнявілих дошок, але з чистих кам'яних плит. Усе вказує на середній добробут. Цегляні доми мало відрізняють ся від себе. Не видно ні монументальних будівель, ні убогих хатинок. Місто, до якого вандрують швидше за орудками, ніж для приємности. Дуже нудне місто й ніколи не можна було дождити для нього тої трагічної долі, яку воно потерпіло.“

Гірку долю перетерпіло місто через те, що було твердинею. Та Москалі „заощадили нам (Німцям) багато труду тим, що форти, побудовані за французькі гроші, висадили в повітря за французькі гроші. З мілітарного становища се розумна міра, над сим хай сумує французький рентовик. Але варварством є дальша міра, що Москалі поширили знищення також на місто, що орди козаків переходили вулицями й кидали огненні факлі в доми. Без знищення не обходить ся війна, а коли зроблена шкода є в деякій згоді з задуманою цілю, ніхто не може нарікати. Може не хотіли Москалі, щоб ми використали місто як осідок етапу, як осередок управи армії. Коли се задумувало ся, може тільки дивувати, що знищення не можна було довершити основнійше. Бо, як показує досить докладне перечислення, спалено тільки менше більше 65% домів, а саме публичні будинки, як і касарня цитаделі, лишили ся ненарушені.“

„Козаки виганяли мешканців з їх хат, не лишали їм ніякого часу забрати з собою, що найпотрібнійше, й кидали головні до домів. Протягом кількох годин було ціле місто червоним, горючим морем; як цілу ніч вибухали його подумінні хвилі, бачили наші вояки, розтаборені кругом у віддаленню одної години. Прогнані поховали ся по селах і лісах“.

„Саме місто тепер опустіле. Я бачив у часі війни багато знищених сіл і міст, але жадного такого, щоб з сотки мертвих очей ширило таку меланхолію, як се місто. Деінде задержують погляд, а відводять думки різкі форми, які сотворило діло знищення. Але сі пусті доми стоять у своїй одноманітности тут, як нескінчені ряди розірваних труп. Коли йдеть ся сими мовчазними вулицями, на яких не стрічаєть ся ніде людини, маєть ся вражінне, що вандруєть ся поміж відкритими могилами й на перекір душному запаху квітів акації вірить ся, що вдихуєть ся запах пожару та гнилі сього камінного трупа.“

Але довкруги здана на свою власну творчу силу природа ростить свої найкращі квіти й видаєть ся, начеб знов мати природу, що стала пустинею, хотіла наново посісти заграблений їй шмат землі. Дерев, яких уже не обтинаєть ся, творять своїм довгим галуззєм густий листковий дах, а хідник покриває буйна трава немов сіножать. Аж до середини домів знайшли дорогу зела та квіти. Посеред розпалого комінка зацвів густий пучок маку та своєю палаючою червоністю був подібний до останньої полуміни великого пожару“.

X Найкращі ученики славіста проф. Ягіча. В ч. 18630 „Neue Freie Presse“ говорить ся з приводу смерти д-ра Йосифа Карасека ось що про Франка: Др. Карасек був славіст і уважав ся одним з найкращих учеників

радника двору д-ра Ягіча, як і український поет Іван Франко (у часописи мильно: „Franz Frank“), що недавно помер.“ Що належало ся Франкови як великій науковій силі, найліпше відповісти словами Богдана Ярошевського, що в часі теперішньої страшної заперохи також відійшов від нас. У статі „Невикористаний скарб. Спомини з вакаційних викладів української літератури д-ра Ів. Франка в 1914 р.“ читаємо в книзі „Привіт Іванови Франкови в сороколїтте його письменської праці 1874—1914“ (Львів, 1916) таке: „В 1904 р. мені пощастило ся почути Франка як історика нашого письменства. Приїхавши до Львова, я незабаром знайшов ся враз з іншими в великій залі готелю Бель-Вю, де відбувались виклади. Прийшла черга першого викладу Ів. Франка. На професорській кафедрі постать його стала ще більш величною й принадною. Тоді саме був на вершкуні своєї слави польський поет Станіслав Виспяньський. Саме перед приїздом до Львова я читав його твори та в часі викладів Франка зараже першого дня мені чомусь спали на думку два вірші з поеми Виспяньського:

„Така godność, takie święcie,

„Co robi, to robi święcie“

Сі слова, без огляду на їх призначенне в поемі, я прикладав у думці до нашого шановного лектора. Самі лекції відзначали ся багатим змістом і самостійними поглядами на історію нашої літератури. Лектор зазнайомив нас з староукраїнським письменством, з творами духовної літератури, розвинув перед аудиторією свій погляд на рукописну літературу 18-столїття й на безпереривність української письменницької продукції від найдавніших часів аж до Котляревського й початку нової друкованої літератури. В огляді нової літератури, поруч з оцінкою артистичної вартости творів, дав об'єктивну аналізу їх національно-суспільного значіння. В особі лектора ми мали перед собою визначний тип літературного критика, котрий сполучив почуття артизму з провідною національно-суспільною думкою, опертою на непохитних щиро-демократичних підвалинах. Цікавий по змісту, ясний і переконуючий виклад, завдяки першорядним лекторським здібностям д-ра Франка, захоплював і примушував до пильної уваги. Видно було, що аудиторія щораз більше споріднюєть ся з думками лектора та що сі виклади не минуть для слухачів безслідно. Сей настрій аудиторії виявляв ся в розмовах про вражіння з поодиноких лекцій і в сталій численній участі слухачів на лекціях Франка. Мені доводило ся слухати лекцій таких видатних російських професорів, як проф. Железнов, проф. Челпанов, проф. Лучицький, проф. Дашкевич, доводило ся випадково слухати рефератів інших відомих лекторів, я порівнював усіх сих людей з нашим лектором і в моїй душі повставала свідомість, якого талановитого професора української літератури в особі Франка, ми втратили! Пригадую, що сими думками я поділив ся тоді з присутним на викладах Юл. Бачинським і він згодив ся вповні з моїм поглядом. Продовжували ся виклади, зміцняла ся свідомість їх вартости й разом з тим зростав невимовний жаль, зростало почуття страшенної кривди, заповіданої нам ворогами (ще більше своїми, Ред.), почуття дошкульної втрати, вернути котру вже ніхто не може. Франко щедро наділяв нас з дорогоцінної скарбниці своїх велесторонніх здібностей, але вороги не дали вповні використати сього скарбу. Скільки університетської молоді, ворожої, чи байдужої до українства, скільки хитких і певних елементів під впливом таких викладів письменства, котрі при тому входили би в обовязкову систематичну університетську науку, могло-б утвердити ся в українстві; як поширили ся-б погляди будучих навчителів шкільної молоді гімназійних професорів українїстів, на недостаточне приготування яких і тепер нарікають українські педагогічні часописи. Одначе не судилось... Один з численних діамантів з Франкового духового багатства не засіяв для нашого народу та зостав ся на дні душі Славно-звісного Народнього Скарбника“.

Страх чорносотенців перед революцією. Російські часописи повідомляють, що реакціонери подали цареві меморіал у справах внутрішньої політики, який не лишився без впливу на останні зміни в кабінеті міністрів.

У меморіалі між іншим говориться ся: завдяки єдності у воєнних операціях союзників перемога схиляється на бік Росії й війна має бути незабаром скінчена. Через те правительству тепер уже повинно готувати ся до близького покінчення війни. Правительство звернуло цілу свою увагу на потреби війни й не зважало на внутрішнє життя Росії. Але революційні організації не втрачають часу та працюють над підготовленням революції, яка має вибухнути по скінченню війни.

Меморіал називає революційними організаціями загально-російські союзи міст і земств, воєнно-промислові комітети й періодичні конгреси ліберальних організацій і твердить, що ці організації працюють по вказівкам і рішенням закордонних революціонерів. Ся діяльність революційних організацій, говорить ся далі в меморіалі, не стрічала з боку правительства жадного змагання задавити в зародку грізну революцію. Правительство показало лише непростиму слабкість. Коли в 1915 р. весною та літом під впливом революційної Думи усунуто рішучих заступників консервативної думи — Маклакова, Щеглового, Саблера та Рухлова, державну власть передано Штюрмерові. Але Штюрмер не справдив надій, які на нього покладали. Штюрмер надав внутрішній політиці сіру, полеву, оборонну фарбу. Він, хоч і не загравав з лівими партіями, але й не зробив нічого, щоб швидко припинити революційну діяльність сих верств. Штюрмер старав ся лише держати ся спокійно й таємничо.

До гріхів, поповнених Штюрмером, меморіал зачисляє також і даний ним дозвіл лібералам збирати ся на конгреси, його виминаюче, слабе становище супроти Думи, його мирну тактику супроти ліберальних громадських організацій, його неувважність де походу правої преси проти ліберального міністра просвіти, нарешті його поблажливе відношення до Жидів і змагання не дати висунути жидівське питання на перший плян. Се все відбувало ся в той час, коли була потрібна міцна власть правительства без уступок і уникань. Штюрмер не надавав ся на сю ролу тай його товариші були також незначними особами без певних поглядів та енергії.

Меморіал кінчить ся так: Правительство повинно звертати свою увагу не лише на потреби війни, а й на питання внутрішньої політики. Ліві партії старають ся продовжити війну, щоб організувати ся за сей час та підготувати революцію. Хоч і треба бороти ся до конечної перемоги, але треба також уміти і в свій час кінчити війну, бо инакше революція знищить усї плоди перемоги. Правительство повинно тепер вже задавити революцію.

Найдешевша українська книжка в часі війни

вийшла саме накладом

Союзу визволення України:

Др. Льонгін Цегельський:

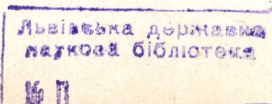
Русь-Україна а Московщина-Россія.

Друге, перероблене видання.

Книжка обіймає 128 стор. друку й має карту України, а коштує лише 80 сот.

В кожного Українця-воєнка, в кожного інтелігента (інтелігентки), що береть ся за ширення української національної свідомости серед мас, у кожній читальні, в кожного ученика (учениці) повинна знайти ся в руках отся книжка, як не для його власного ужитку, то для поширення свідомости історично-політичної, економічної та лизикової окремішности української нації від московської.

Давайте з хати до хати, з рук до рук.

Спішіть з замовленнями!

В адміністрації „Вістника“ (Josefstädterstraße 79/6, Wien, VIII. Телефон 13.430, чек. конто 107.090) можна ще набути такі видання „Союзу визволення України“:

- Олександр Скоропис-Иолтуховський.** Значінне самостійної України для європейської рівноваги —20
- Т. Шевченко.** Кобзарь. Вип. 1. і 2. Кождий випуск бр. 1'— в опр. 1'40
- Проф. М. Грушевський.** Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України . . . —50
- Сім пісень.** Гостинець для українських воєнків. З нотами . . . —20
- Др. Б. Барвінський.** Звідки пішло імя Україна —20
- Краснов.** Що тепер дієть ся в Росії —10
- Др. М. Лозинський.** Галичина в життю України —60
- Українські колядки.** —20
- Холмщина** —30
- М. Возняк.** Наша рідна мова. З портретами —10
- Проф. І. Шишманов.** Роля України в болгарськїм відродженню (Вплив Шевченка на болг. поетів передвізвольної доби) —20
- Проф. С. Томашівський.** Церковний бік української справи —30
- О. Кириленко.** Українці в Америці —50
- Др. І. Крип'якевич.** Українське військо. Короткий історичний нарис з малюнками —40
- Др. А. Цегельський.** Русь-Україна і Московщина-Росія . . . —80
- Др. Осип Назарук.** Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками. Брошур. 3'50, в оправі 4'50
- Prof. M. Hruschewskyj.** Geschichte der Ukraine. Teil I . . . 6'—
- Prof. M. Hruschewskyj.** Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку) . . . —50
- G. Cleinow.** Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави) . . . —20
- Dr. S. Rudnyckij.** Ukraina. Land und Volk. Eine gemeinfaßliche Landeskunde. (Україна. Край і нарід. Загально-доступна географія України), брошур. 10'—, в оправі 12'—
- Україна.** Край і нарід. 40 образків з вище наведеної книжки 2'—
- H. Boczkowski.** Ukrajina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання) По чеськи. З картою України . . . 1'—
- V. Choma-Dovski.** Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи). 1'—

Гроші просимо висилати одночасно переказом або чеком ч. 107.090.

Адміністрація.

Свій до свого!

Українська кравецька робітня.

Рік оснування 1904.

Теодор Савула, Wien, I., Riemergasse Nr. 2

подає до ласкавої відомости п. т. земляків, що виконує всякого роду роботи кравецькі, як мужеські, так і жіночі з добірного матеріялу — солідно й по уміркованій ціні. Одяги мужеські, жіночі, священничі, військові та студентські. Добірний склад матерій на місці, від найдешевших до найвибагливіших.

Зміст: М. Грушевський. Українство як самостійне й природне явище. — М. Троцький. Уступленне Сазонова. — М. Троцький. Розгін Думи. — В країні під двома обухами (Письмо з Холмщини). — І. Н. Грузини. — Наш альбом: У. с. с. Юра Шкрумеляк. Передновок. Січовий похід. — Василь Атаманюк. Маки. — Остап Грицай. Шекспір (Продовженне). — І. Н. За тиждень. — Вісти: Педагогічний зїзд у Харкові. Народи губернаторів українських губерній. Університет у Ростові над Доном. Міністерство поліції в Росії. Меморіал бувших російських міністрів. Спалене місто. Найкращі ученики слависта проф. Ягіча. Страх чорносотенців перед революцією.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.